

MIKOŁAJ BRENK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

DZIAŁALNOŚĆ POWIATOWEGO KOMITETU OPIEKI SPOŁECZNEJ W KONINIE W LATACH 1945-1949

Przedmiotem artykułu jest Powiatowy Komitet Opieki Społecznej w Koninie (dalej PKOS) – instytucja, która po zakończeniu okupacji hitlerowskiej koordynowała akcję ratowniczą i opiekuńczą dla ludności powiatu konińskiego. Ramy chronologiczne ograniczają lata powstania i likwidacji Komitetu (1945-1949).

Charakterystyka PKOS-u była możliwa dzięki dokumentom znajdującym się w Archiwum Państwowym w Poznaniu – zarówno w placówce macierzystej, jak i w oddziale w Koninie. Niestety dokumentacja zachowała się w stopniu szczątkowym, a mogące ją uzupełnić dokumenty instytucji nadrzędnej – Wojewódzkiego Komitetu Opieki Społecznej w Poznaniu – także nie dotrwały do dnia dzisiejszego w stopniu pozwalającym na pełne zobrazowanie badanego zagadnienia. Większość zachowanych materiałów źródłowych pochodzi z ostatnich miesięcy działalności przedmiotowej instytucji. Szczególnie bogate w informacje okazały się sprawozdania i protokoły zdawczo-odbiorcze sporządzone w pierwszym półroczu 1949 roku, tj. w trakcie prac Powiatowej Komisji Likwidacyjnej, której zadaniem było zamknięcie Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej. Konsekwencją nie w pełni zachowanej dokumentacji są znikome informacje dotyczące powstania i aktywności konińskiego PKOS w pierwszych trzech latach działalności.

Pewne wyjaśnienie sporych braków materiałów źródłowych, dotyczących struktur opieki społecznej w powiecie konińskim w latach 1945-1949, znajduje się w sprawozdaniu z wizytacji, jaką odbył w dniach 9-12 czerwca 1948 roku przedstawiciel Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, podsekretarz Stanisław Stranz. Po lekturze sprawozdania można podejrzewać, że część pożądanych dzisiaj, a wymaganych wówczas dokumentów w ogóle nie powstawała z przyczyn prozaicznych – braku umiejętności dokumentacyjnych i rozrachunkowych urzędującej wówczas kadry, a także ze zwykłego niedbalstwa. Pierwsze wrażenie wspomnianego wizytatora na temat przedstawionych mu wówczas dokumentów było zdecydowanie negatywne:

Już przy rozpoczęciu mojej pracy stwierdziłem wielki nieład w aktach za rok 1945, 46 do września 1947 r. Brak za ten czas należytego dziennika podawczego, akta nie skompletowane, nie należycie odkładane, co utrudniło w dużej mierze moją pracę.

O osobach zatrudnionych w referacie opieki społecznej starostwa konińskiego, kierowanym od października 1947 roku przez referenta opieki społecznej Franciszka Goździewicza, poirytowany wizytator wyrażał się, że stanowią „siłę męską, nie nadającą się absolutnie do pracy w tym referacie z braku jakichkolwiek kwalifikacji”.

Jednym z zaleceń powizytacyjnych było przydzielenie „odpowiedniej siły, piszącej przede wszystkim biegle na maszynie¹”.

Koniński PKOS był częścią struktury, na czele której stał Centralny Komitet Opieki Społecznej (dalej CKOS) – jego oddziały nosiły nazwy: Wojewódzki Komitet Opieki Społecznej (WKOS), Powiatowy Komitet Opieki Społecznej, Miejski Komitet Opieki Społecznej (MKOS) oraz Gminny Komitet Opieki Społecznej (GKOS). Cele instytucji zostały zapisane w statucie i obejmowały:

- a) wykonywanie względnie kontrolowanie ogólnej dobrowolnej opieki społecznej,
- b) organizowanie i wspieranie zakładów opieki społecznej, kuchni ludowych, punktów dożywiania, pomocy dla uchodźców, przesiedlonych i ofiar katastrof żywiołowych,
- c) utrzymywanie kontaktu z odpowiednimi władzami administracyjnymi, państwowymi i samorządowymi w zakresie opieki społecznej.

Do realizacji swoich zadań Komitety miały pozyskiwać środki z własnej działalności (urządzanie imprez dobroczynnych, loterii, przedstawień), zbiorów darów (pieniężnych i w naturze) oraz dotacji z budżetu państwowego i samorządu².

Centralny Komitet Opieki Społecznej został utworzony na mocy zarządzenia kierownika Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN Bolesława Drobnera w dniu 7 grudnia 1944 roku. Instytucja ta miała zastąpić działającą w okresie okupacji Radę Główną Opiekuńczą (RGO) na wszystkich jej szczeblach – przejąć majątek, placówki opieki, a także pozostawić dotychczasowy personel. Za pierwszą siedzibę CKOS-u został obrany Lublin, gdzie mieścił się Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, sprawujący wówczas władzę w Polsce w sposób samowolny. W kwietniu 1945 roku siedzibę przeniesiono do Warszawy.

Skalę potrzeb ludności, a także rozmiar udzielanej pomocy w pierwszych latach działalności konińskiego PKOS pokazują zachowane sprawozdania wysyłane do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego: w czerwcu 1945 roku dzieci z rodzin żyjących w nędzy było 1404 (z czego niemowląt 92, do 8 lat: 591, 8-16 lat: 721); sierot pozbawionych opieki było 199, inwalidów wojennych – 597 osób, natomiast 653 osoby zakwalifikowano jako „dorosłe niezdolne do pracy”³. Dane wskazują, że liczba ludności wymagająca udzielenia wsparcia w powiecie konińskim była zdecydowanie jedną z najwyższych w województwie, choć należy dodać, iż informacje z pierwszych powojennych miesięcy mogą nie oddawać rzeczywistego rozmiaru potrzeb, z uwagi na różnie rozwiniętą strukturę służb społecznych w poszczególnych regionach i tym samym niepełnego rejestrowania wszystkich osób wymagających opieki.

Będący przedmiotem niniejszego artykułu Powiatowy Komitet Opieki Społecznej mieścił się w Koninie przy ul. PCK pod numerami 13 i 15⁴. Swoje cele statutowe PKOS realizował przede wszystkim na terenie miasta Konina. Ponadto nadzorował pracę

¹ S. Stranz, *Sprawozdanie z odbytej podróży służbowej do Warszawy, Koła Konina i Wrześni w czasie od 7.VI. do 12.VI. 48 r.*, Poznań, dnia 16 czerwca 1948 r., Archiwum Państwowe w Poznaniu, Zespół Urząd Wojewódzki Poznański [dalej APP], sygn. 1143, k. 204.

² *Zasady statutowe Centralnego Komitetu Opieki Społecznej (CKOS)*, Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, Zespół Powiatowy Komitet Opieki Społecznej w Koninie [dalej APK], sygn. 1, k. 1.

³ APP, sygn. 1136, Wykaz miesięczny akcji opiekuńczej w powiatach województwa poznańskiego, k. 173, 174.

⁴ Oryginalny zapis nazwy ulicy wg ówczesnych reguł językowych brzmiał „P.C.K.”

miejskich i gminnych komitetów opieki społecznej utworzonych na terenie powiatu konińskiego – były to MKOS-y w Golinie i Kleczewie, GKOS-y w Golinie, Kleczewie, Skulsku, Starym Mieście, Rychwale, Dąbroszynie, Zagórowie. Liczba podopiecznych poszczególnych komitetów mieściła się między 13 a 42⁵.

W skład zarządu PKOS w Koninie wchodziło 5 członków i 5 zastępców. Co do zasady swoje obowiązki pełnili oni honorowo, choć w uzasadnionych przypadkach za zgodą CKOS mogli otrzymywać wynagrodzenie⁶. Ponadto zatrudniano pracowników etatowych – w spisie z kwietnia 1949 roku widnieją: kierownik PKOS Bronisław Szymczak (zatrudniony od 21 lipca 1947 roku), kierownik Domu Opieki dla Dorosłych oraz Kuchni Powszechnej Stanisława Kujawińska, a także: kasjerka, referent organizacyjny, magazynier, woźny, dwie kucharki, dwie sprzątaczk i dwie przedszkolanki. Wyżej wymienione trzy ostatnie stanowiska miały być utrzymane także po likwidacji PKOS-u, stąd można wnioskować, że były to osoby pracujące dla placówek podległych⁷. Niektóre osoby spośród personelu zamieszkiwały w pomieszczeniach PKOS-u: przy ul. PCK 15 pokój wynajmował magazynier, a przy PCK 13 kierownik B. Szymczak i woźny⁸.

Nieruchomości użytkowane i zarządzane przez PKOS stanowiły własność Towarzystwa Dobroczynności⁹, a następnie po likwidacji Towarzystwa przez władze komunistyczne zostały przejęte przez miasto. Budynek administracyjny przy ul. PCK 15 był murowany, kryty dachówką, podpiwniczony, skanalizowany, posiadał windę i centralne ogrzewanie. Składał się z pomieszczeń biurowych, kuchni Domu Opieki dla Dorosłych, spiżarni, szwalni, pierzaka¹⁰. Obok był ogród i budynek gospodarczy. Z kolei przy ul. PCK 13 znajdował się budynek murowany kryty papą, mieszczący m.in. magazyn odzieżowy, magazyn żywnościowy, Punkt Opieki nad Matką i Dzieckiem. Obok stał murowany budynek Kuchni Powszechnej i szopa¹¹.

PKOS prowadził kilka placówek zajmujących się wspieraniem potrzebujących i opieką nad dziećmi. Większość z nich mieściła się w Koninie pod wspomnianym adresem. Część budynków (np. magazyny) i personelu była wspólna dla kilku placówek.

Jedną z instytucji Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej w Koninie była Kuchnia Powszechna (kuchnia ludowa), mieszcząca się w jednym z pomieszczeń przy ul. PCK 13. Funkcję kierownika sprawowała S. Kujawińska, ponadto zatrudniano jedną osobę (zapewne kucharkę). Dostępne w formie szczątkowej materiały dotyczące tejże placówki nie pozwalają na wyczerpujący opis działalności, niemniej jednak można przybliżyć pewien zarys jej funkcjonowania. Kuchnia zajmowała się wydawaniem codziennych obiadów. Skala tej formy wsparcia była dość duża – około 200 osób regularnie korzystało z dożywiania, co potwierdzają zachowane dokumenty: zsumowanie nazwisk z zachowanej listy imiennej daje wynik ponad 170 osób, w protokole zdawczo-odbiorczym z kwietnia 1949 r. podano liczbę 221. Otrzymywanie obiadu było uzależnione od zakwalifikowania przez służby społeczne do tej formy pomocy. Odbывало się to na przykład na podstawie wywiadu przeprowadzanego przez opiekuna społecznego,

⁵ APK, sygn. 19, *Spis podległych placówek opieki społecznej. Stan z dnia 11 IV 1949 r.*, k. 36.

⁶ APK, sygn. 1 s. 1, 1v.

⁷ APK, sygn. 19, *Spis pracowników. Stan z dnia 11 IV 1949 r.*, k. 30.

⁸ APK, sygn. 19, *Spis nieruchomości (placów, gruntów, zabudowań) zajmowanych pomieszczeń na lokalne administracyjno gospodarcze*, k. 18.

⁹ APK, sygn. 19, *Spis nieruchomości (placów, gruntów, zabudowań)...*, k. 17-18.

¹⁰ APK, sygn. 19, *Spis nieruchomości, zabudowań, wzgl. zajmowanych pomieszczeń na lokale administracyjno-gospodarcze*, k. 3.

¹¹ APK, sygn. 19, *Spis nieruchomości (placów, gruntów, zabudowań)...*, k. 17-18.

na wniosek zainteresowanych. Zachowana lista dziennych wydań obiadów obrazuje ponadto, że osoby uprawnione do posiłku korzystały z niego regularnie, bardzo rzadko pozwalając sobie na absencję¹². Podobną pomoc żywnościową, choć na trudną do określenia skalę, można było uzyskać z kuchni Domu Opieki dla Dorosłych – zachowało się pismo, w którym Rada Miejska w Koninie informuje podległą placówkę o przyznaniu obiadów i kolacji jednemu z potrzebujących mieszkańców¹³. Być może jednak nastąpiła pomyłka – urzędnik kierujący na darmowe obiady nie miał wiedzy na temat rozdzielnego funkcjonowania pod tym samym adresem dwóch kuchni (tej w Domu Opieki i Kuchni Powszechnej).

Dom Opieki dla Dorosłych w Koninie (powszechnie zwany również Domem Starców) mieścił się także przy ul. PCK, zajmował dwa budynki pod numerami 13 i 15. Dla potrzeb funkcjonowania domu obsadzonego trzydziestoma ośmioma pensjonariuszami (kwiecień 1949) zatrudniano cztery osoby. Funkcję kierownika pełniła także S. Kujawińska¹⁴. Placówka ta miała od 1950 roku rozpocząć działalność według nowych zasad organizacyjnych, co wyrażają zachowane notatki z przygotowywanego regulaminu. Funkcję nadzorczą nad Domem miał pełnić PKOS, liczba miejsc została zachowana – 40 pensjonariuszy. Likwidacja PKOS-u spowodowała, że można jedynie mówić o zamierzeniach, widocznych w zachowanych notatkach zamieszczonych na przygotowywanym regulaminie placówki. Ostatecznie 18 lutego 1950 r. burmistrz miasta Konina, ob. Władysław Kaczorowski zatwierdził regulamin, w którym w miejsce planowanego „zarządu PKOS-u” pojawił się „Zarząd Miejski w Koninie”. Zmiana związana z likwidacją Komitetu Opieki Społecznej nie jest jedynym przejawem zmian ustrojowych widocznych w dwóch wersjach regulaminu – planowanej i ostatecznej. Warto zauważyć, że pierwotnie jako właściciel Domu Opieki wpisane było Towarzystwo Dobroczynności (zapewne chodziło o organizację założoną w Koninie w okresie dwudziestolecia międzywojennego), natomiast ostateczna wersja regulaminu podaje już nowego właściciela – gminę miejską w Koninie, która przejęła własność zlikwidowanej przez władzę ludową organizacji. Ponadto nowy statut zakładu wzorcowo realizował socjalistyczną wizję pracy wszystkich osób do niej zdolnych – w planie dnia przewidziane były aż 4 godziny pracy na rzecz gospodarstwa zakładowego bądź w warsztatach, zwolnione z tego obowiązku były osoby chore oraz te, które skończyły 65 lat¹⁵. Poza tym wspomniane gospodarstwo zakładowe wymagało dość dużego nakładu pracy, jak na możliwości pensjonariuszy nie będących przecież w pełni sił fizycznych. W protokołach zdawczo-odbiorczych pojawiają się zwierzęta domowe (dwa psy) oraz inwentarz żywy, m.in.: dwie krowy (jedna była łysa), jałówka, cielątko, trzy prosięta, dwie kury, kogut, dwie kaczki i kaczor. Prawdopodobnie zwierzęta były mieszkańcami niewielkich chlewów i obory mieszczących się w zabudowaniach przy ul. PCK 15. Ponadto wymienione są drzewa i krzewy owocowe, m.in.: jabłonie, grusze, czereśnie, śliwy, agrest¹⁶. Część prac wykonywana być mogła w przynależącym do Domu Opieki dla Dorosłych ośrodku rolnym w Niesłuszu (dzisiejsza dzielnica Konina), gdzie użytkowano 2,5 ha gruntów.

¹² APK, sygn. 6, *Spis ludzi korzystających z kuchni ludowej*, k. 5; *Spis podległych placówek...*, k. 36.

¹³ APK, sygn. 6, *Pismo Burmistrza (podpis nieczytelny) do Zakładu Opieki dla Dorosłych, Konin, dn. 10 VIII 1949 r.*, k. 12.

¹⁴ *Spis podległych placówek...*, k. 36.

¹⁵ APK, sygn. 7, *Wzór regulaminu Domu Opieki dla Dorosłych*, APK, sygn. 7, s. 1-2; *Regulamin Domu Opieki dla Dorosłych w Koninie*, k. 3-6.

¹⁶ APK, sygn. 19, *Spis kultur i zasiewów oraz ogrodów* [1949], k. 9; *Spis inwentarza żywego* [1949], k. 8. *Spis inwentarza żywego* [1949], k. 35.

Z kolei Punkt Opieki nad Matką i Dzieckiem (ul. PCK 13) świadczył usługi dla ponad stu osób, zatrudniał dwie osoby personelu. Kierownikiem był Józef Janiszewski (pełnił on także funkcję referenta organizacyjnego PKOS-u i referenta organizacyjnego Akcji Pomocy Zimowej)¹⁷.

Z analizy spisu akt przekazywanych podczas likwidacji PKOS-u, pochodzącym z 1950 roku, wynika, iż PKOS-owi podlegały także dwa domy dziecka: w Koninie (powstał nie później niż w 1945 roku) i w Sławsku¹⁸. Trzeba nadmienić, że dom dziecka w Koninie prowadziły siostry albertynki, które rozpoczęły swoją działalność w mieście w 1937 r. Pierwotnie prowadziły przytułek dla starców, ale po wojnie placówka zmieniła charakter i została przekształcona w dom dziecka. Niestety został on przejęty przez PKOS i siostry straciły moc decyzyjną co do profilu i metod działalności wychowawczej¹⁹. Nadmienić należy, że decyzja władz konińskich, sprawiła, że albertynki w 1946 r. opuściły Konin²⁰.

PKOS na przestrzeni lat 1945-1949 nadzorował także cztery przedszkola z terenu powiatu konińskiego. Były to placówki w Ciężeniu oraz Dłusku, co do których nie zachowały się dokładne informacje, poza stwierdzeniem, że na dzień likwidacji nie były już pod nadzorem Komitetu. Dwie kolejne placówki mieściły się w Kramsku i Żychlinie. Do pierwszej z nich uczęszczało pięćdziesięcioro pięcioro dzieci, funkcję kierowniczką i wychowawczynią łączyła Helena Olejniczak. Przedszkole w Żychlinie obejmowało opieką grupę trzydziściorga dzieci, a kierowniczką-wychowawczynią była Genowefa Pilarczyk.²¹

Odzież i żywność przeznaczoną dla potrzebujących, którzy korzystali z pomocy placówek podległych PKOSowi, gromadzono w magazynach. W ramach żywności przechowywano produkty z długim terminem przydatności (np. konserwy, mąkę, warzywa suszone), jak i te do bieżącego rozdysponowania (owoce, warzywa surowe, kości). Przeglądając zachowaną księgę żywnościową przeczytamy, że wśród prowiantu zdarzały się także alkohole – wino, opisane jako „z własnego wyrobu” przekazano na wigilię dla „starców”, także czterdzieści butelek piwa z Browaru Konińskiego przekazano na potrzeby osób umieszczonych w Domu Starców²². Magazyn odzieżowy – jak wynika z dokumentów komisji likwidacyjnej – gromadził nową odzież i bieliznę z przeznaczeniem dla osób obu płci i w różnym wieku: koszule męskie i damskie, koszulki gimnastyczne, reformy bawełniane i jedwabne, pończochy, kalesony chłopięce, reformy dziecięce itd²³.

Corocznym wyzwaniem dla sił organizacyjnych Komitetów Opieki Społecznej w całym kraju była Akcja Pomocy Zimowej (dalej także APZ) – spopularyzowana jeszcze w latach przedwojennych inicjatywa wspierania najuboższych w okresie zimy. Celem akcji było zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych najuboższej ludności, z racji skutków minionej wojny żyjącej często w warunkach skrajnej nędzy. W całym kraju akcją było objętych 3,3 mln. osób (dane z zimy 1945/46)²⁴.

¹⁷ *Spis podległych placówek...*, k. 36.

¹⁸ APK, sygn. 19, *Spis akt Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej*, k. 11.

¹⁹ P. Gołdyn, *Koniński epizod sióstr albertynek*, „Przegląd Wielkopolski” 2012, nr 2, s. 10-11.

²⁰ A. Kaczmarzyk, *Sto lat Zgromadzenia Sióstr Albertynek*, Kraków 1993, s. 106

²¹ APK, sygn. 19, *Spis pracowników. Stan z dnia 11 IV 1949 r.*, k. 30.

²² APK, sygn. 22, *Księga żywnościowa*, k. 1, 10, 94.

²³ APK, sygn. 19, *Spis remanentów materiałowych. Stan z dnia 11 kwietnia 1949 r.*, k. 43.

²⁴ J. Beluch-Beloński, *Sprawozdanie z działalności Centralnego Komitetu Opieki Społecznej, „Opiekun Społeczny” 1946, nr 5-6, s. 69-73.*

W trakcie Akcji Pomocy Zimowej na dużą skalę była widoczna współpraca PKOS-u oraz Referatu Opieki Społecznej Starostwa Konin z innymi organizacjami z terenu Konina i powiatu konińskiego. Na protokołach i listach obecności zebrań dotyczących zbiórki darów i udzielania w czasie zimy wsparcia najuboższym widnieją nazwiska przedstawicieli miast i gmin, najczęściej są to przewodniczący miejskich i gminnych Rad Narodowych. Ponadto są pracownicy lokalnych urzędów (m.in.: sąd, gimnazjum, Urząd Pocztowy, Urząd Skarbowy, Urząd Likwidacyjny PKOS-u, Bank Gospodarstwa Spółdzielczego); akceptowanych przez władze partii politycznych (PPS, później PZPR); stowarzyszeń i organizacji społecznych, takich jak: Liga Kobiet, Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Związek Młodzieży Polskiej, Powiatowa Rada Związków Zawodowych, Związek Rzemieślników, Zrzeszenie Kupiectwa Polskiego, Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni Samopomoc Chłopska²⁵.

Kadrę Akcji Pomocy Zimowej tworzyły w większości – co zrozumiałe – osoby pracujące w powiatowym referacie opieki społecznej lub w PKOS-ie. Przewodniczącym Komitetu Powiatowego Akcji Pomocy Zimowej był Józef Kozakiewicz, jego zastępcą Franciszek Goździewicz, sekretarzem Bronisław Szymczak, referentem Józef Janiszewski, kierownikiem biura Aleksander Warwas (dane z zimy 1948/49)²⁶.

Skalę Akcji Pomocy Zimowej w powiecie konińskim oddają zachowane sprawozdania ze stycznia 1949 roku. Działo wtedy 10 miejskich i gminnych Komitetów Pomocy Zimowej, dla których pracowało honorowo 25 osób. Z akcji korzystało 331 osób, z czego 101 stanowiły dzieci, a pozostali widnieją w wykazie w kategorii „starczy, niezdolni do pracy i inni”. Udzielaną pomoc stanowiły gorące posiłki serwowane w kuchniach powszechnych – w liczbie 4117 porcji miesięcznie, suchy prowiant – 150 kg, a także 45 zapomóg pieniężnych po około 2 tysiące zł²⁷. Innymi formami pomocy w ramach APZ była pomoc lekarska, a także bony na leki²⁸. W kolejnych miesiącach – lutym, marcu i kwietniu 1949 roku skala pomocy była porównywalna. Inne zachowane dane potwierdzają skalę pomocy – w prośbach PKOS-u o przydział drewna opałowego dla potrzebujących jest mowa o ponad dwustu osobach w Koninie i takiej samej liczbie łącznie w gminach powiatu²⁹.

Również w tym miejscu należy wspomnieć o niedokładności osób opracowujących dane statystyczne ze sprawozdań GKOS-ów. Wśród wykazanych grup ludności wspieranych w Akcji Pomocy Zimowej znajdują się repatrianci ze Wschodu – np. w gminie Zagórów były cztery takie osoby, które zostały pominięte w sprawozdaniu zbiorczym³⁰.

W sprawozdaniach z Akcji, jakie zachowały się do dnia dzisiejszego, najczęściej pominięta (nieuzupełniona) jest część opisowa, co utrudnia wierne oddanie potrzeb ówczesnej ludności żyjącej w nędzy i możliwości ich zaspokajania przez służby opiekuńcze. Z zachowanych fragmentów jednego z raportów możemy doczytać, że pomoc dla dzieci była udzielana m.in. poprzez zakup odzieży –

²⁵ APK, sygn. 2, *Protokół z zebrania P.K.A.P.Z. odbytego w dniu 16.XII.48r. o godz. 11-tej w Sali Miejskiej Rady Narodowej w Koninie*, k. 1-2.

²⁶ APK, sygn. 2, Dane z 30 czerwca 1949, *Protokół spisany z posiedzenia Zarządu KP APZ (prezydium), które odbyło się dnia 30 czerwca 1949r.*, k. 15.

²⁷ APK, sygn. 4, *Sprawozdanie opisowe z Akcji Pomocy Zimowej za m-c styczeń 1949 r.*, Konin 18.II.49 r., k. 75.

²⁸ APK, sygn. 4, *Sprawozdanie opisowe z Akcji Pomocy Zimowej za miesiąc styczeń 1949*, Kleczew dnia 12 lutego 1949 r., k. 74.

²⁹ APK, sygn. 9, Korespondencja kierownika PKOSu Bronisława Szymczaka z WKOSem, Konin 30 grudnia 1948r., k. 7.

³⁰ APK, sygn. 4, *Sprawozdanie opisowe z*, Zagórów 15 II 1949., k. 78.

można było zakupić dla wszystkich zarejestrowanych biednych dzieci w mieście Koninie i częściowo dla sierot w terenie ubranka chłopięce i sukienki dziewczęce (...) oraz materiał na sukienki³¹.

Fundusze Akcji Pomocy Zimowej pochodziły zarówno z dobrowolnych datków, jak i z obowiązkowych składek. Organizowano zbiórki uliczne, nakładano obowiązkowe daniny od lokali³². Ponadto rozprowadzano cegiełki w formie nalepek, znaczków (oddzielnych, jak i tradycyjnych znaczków z dopłatą na cele pomocy zimowej)³³. W zestawieniu wpływów APZ z zimy 1948/49 mowa była o znaczkach z nominalami 1, 2, 3, 4 i 10 zł., a także nalepkach okiennych – 5, 10, 20, 50 i 500 zł³⁴.

Łączny budżet Powiatowego Komitetu Akcji Pomocy Zimowej w Koninie w czasie zimy 1948/1949 opiewał na kwotę ponad miliona złotych, czego 338 tysięcy stanowiły dobrowolne ofiary, 367 tysięcy dochód ze sprzedaży znaczków i nalepek, 210 tysięcy wynosiła subwencja Wydziału Powiatowego w Koninie, 103 tysiące pochodziło ze zbiorów, a 22 tysiące wydały apteki w formie bonów na leki. I w tym miejscu należy dodać o pewnych nieścisłościach w zachowanych protokołach, gdyż mimo nadrzędności Powiatowego Komitetu, nie posiadał on pełnych informacji co do działalności podległych mu komitetów miejskich i gminnych – w sprawozdaniu znajdziemy dopisek, iż

wyniki akcji Miejskich i Gminnych Komitetów były przedmiotem osobnych sprawozdań³⁵.

Wspomniany wyżej milionowy budżet Akcji był rekordowy w stosunku do lat wcześniejszych – tak też uzasadniano decyzję, by czterem najbardziej zaangażowanym członkom z jej kierownictwa przyznać premie okolicznościowe³⁶. Warto jednak dodać, iż znaczący wpływ na przypływ gotówki miało opodatkowanie obowiązkową daniną na rzecz Akcji Pomocy Zimowej wszystkich lokali użytkowych w Koninie – wprowadziła go uchwała Miejskiej Rady Narodowej z 27 października 1948 roku. Comiesięczny podatek wynosił 10 zł od izby, a zwolnione z niego były miejsca kultu, urzędy, instytucje naukowe, wyznaniowe, oświatowe, dobroczynne, szpitale, placówki dyplomatyczne. Wykonawcą uchwały był Powiatowy Komitet Akcji Pomocy Zimowej, ale – co ciekawe – to młodzież socjalistyczna miała za zadanie kontrolować przestrzeganie tego zarządzenia – w artykule 9 uchwały czytamy:

Poleca się i upoważnia organizację młodzieżową Z.M.P. do przeprowadzenia ścisłej kontroli odnośnie uiszczenia daniny³⁷.

³¹ APK, sygn. 4, *Sprawozdanie opisowe z Akcji Pomocy Zimowej za m-c luty 1949 r.*, Konin, dn. 4.IV.1949 r., k. 117.

³² APK, sygn. 4, *Korespondencja PKOS w Koninie do Starostwa Powiatowego w Koninie z dn. 30 maja 1949 r.*, k. 156.

³³ Przykładem znaczka z dopłatą jest znaczek 2+18 zł. „Brat Albert (1846-1916)” będący w obiegu od 21 grudnia 1947 roku.

³⁴ APK, sygn. 4, *Zestawienie wpływów i pozostałych znaczków i nalepek okiennych na APZ w 1949/1949 oraz uzyskanych sum ze sprzedaży znaczków i nalepek 1948/1949 r.*, k. 181.

³⁵ APK, sygn. 4, *Sprawozdanie Komitetu Akcji Pomocy Zimowej w Koninie z przeprowadzonej akcji na terenie powiatu konińskiego za czas od 1 listopada 1948 do 30 kwietnia 1949*, Konin dn. 25 czerwca 1949, k. 182.

³⁶ APK, sygn. 2, *Protokół spisany z posiedzenia Zarządu KP. APZ. (prezydium), które odbyło się dnia 30 czerwca 1949*, k. 15.

³⁷ APK, sygn. 13, *Wyciąg z protokołu Nr. 9 posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Koninie odbytego w dniu 27 października 1948 roku*, k. 4-5.

Wspieranie Akcji Pomocy Zimowej, zwłaszcza przez niektóre grupy społeczne i zawodowe, miało pewien wydźwięk ideologiczny, uchodziło za swoistą powinność wobec ubogich. Dobrowolne datki składane były przez organizacje, stowarzyszenia i pracowników urzędów – ciekawym przykładem był gest Antoniego Zduńczyka, kierownika Urzędu Skarbowego, który w piśmie przeproszającym za absencję na zebraniu dotyczącym Akcji pisał o „zgodnym” oddaniu jednego procenta swoich dochodów przez pracowników kierowanej przez niego instytucji w trzech kolejnych miesiącach³⁸.

W protokołach APZ wyraźnie zauważalny jest negatywny stosunek władz samorządowych do równoległe prowadzonej katolickiej dobroczynności. W protokole z 16 grudnia 1948 roku, dotyczącego Akcji Pomocy Zimowej w powiecie konińskim przeczytamy, że starosta „zabronił Karitasowi urządzenia Jasełek” [pisownia oryginalna]. W tym samym dokumencie zanotowano, że w Kramsku – najbiedniejszej wówczas gminie w powiecie – Caritas podjął się akcji zbiórkowej na rzecz najuboższych, ale reprezentujący wioskę ob. Wróbel wnioskuje by tego zabronić³⁹.

Likwidacja Centralnego Komitetu Opieki Społecznej w Warszawie nastąpiła na skutek zarządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 31 stycznia 1949r. i była uzasadniana poprawą sytuacji ekonomicznej ludności, choć nie trudno doszukiwać się w tym miejscu analogii z zamykaniem lub całkowitym podporządkowaniem władzy „ludowej” niemalże wszystkich organizacji społecznych, co miało miejsce w Polsce po 1947 roku. Likwidacja CKOS-u wiązała się także z zakończeniem działalności komitetów opieki społecznej na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, gminnym i miejskim.

Nieoficjalne przygotowania władz komunistycznych do likwidacji CKOS-u oraz jego struktur terenowych miały miejsce już wcześniej – przynajmniej od 2 grudnia 1948 r., kiedy to został wydany okólnik zarządzający szczegółową kontrolę wszystkich organów, biur i zakładów CKOS-u, połączoną z inwentaryzacją środków finansowych i materialnych⁴⁰. Procedury wdrażające zalecenia ministerialne, tj. zamykające działalność Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej w Koninie i jego struktur, miały miejsce wiosną 1949 roku – protokół zdawczo-odbiorczy został sporządzony z datą 11 kwietnia.

Powiatową Komisję Likwidacyjną stanowiło pięć osób – przewodniczący Franciszek Goździewicz (kierownik referatu opieki społecznej w starostwie konińskim), jego zastępca Bolesław Nowacki, sekretarz Aleksander Warwas, członkowie: Władysław Pałys i Adam Nowakowski. Z kolei stroną zdającą był ówczesny dziesięcioosobowy zarząd PKOS: prezes Walenty Brawata, wiceprezes Bolesław Nowacki, sekretarz Marian Wanczura, członkowie: Kazimiera Kwiecińska, Władysław Kaczorowski, Ireneusz Bonikowski, Maria Raciborska, Małgorzata Dejunowicz, Władysława Gdańska, Marian Jaworski; a także kierownik Biura PKOS Bronisław Szymczak. W akcie zdawczo-odbiorczym brali także udział kierownicy placówek podległych PKOS-owi: Stanisława Kujawińska oraz Józef Janiszewski (jednocześnie referent organizacyjny PKOS oraz referent Akcji Zimowej)⁴¹.

W wyniku akcji likwidacyjnej, placówki i zadania PKOS-u zostały przekazane innym podmiotom. Dom Opieki dla Dorosłych, Kuchnia Powszechna oraz Punkt Opieki nad

³⁸ APK, sygn. 13, *Pismo A. Zduńczyka do Ob. Starosty z dnia 16 grudnia 1948 roku*, k. 7.

³⁹ *Protokół z zebrania P.K.A.P.Z. odbytego w dniu 16.XII.48r...*, k. 2.

⁴⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zespół Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, sygn. 306, *Okólnik nr 70 w przedmiocie skontrolowania działalności CKOS*, k. 4.

⁴¹ APK, sygn. 19, *Protokół zdawczo-odbiorczy z przejęcia administracji Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej w Koninie przez Powiatową Komisję Likwidacyjną w Koninie*, k. 15.

Matką i Dzieckiem przeszły w posiadanie Zarządu Miejskiego m. Konina⁴². Nadzór nad przedszkolami w Żychlinie i Kramsku przejął Inspektorat Szkolny w Koninie⁴³.

Kończąc niniejszą charakterystykę należy podkreślić, iż jest ona jedynie zarysem, być może niewielkim wstępem, do dalszych badań w tym obszarze, tj. działań z zakresu opieki i pomocy w powiecie konińskim po 1945 roku. Z pewnością jednak, mimo nie w pełni zachowanego materiału archiwalnego, można dokonać pewnego podsumowania: Powiatowy Komitet Opieki Społecznej w Koninie prowadził wielostronne działania na rzecz zapewnienia podstawowej opieki najbardziej potrzebującym grupom ludności, szczególnie nacisk kładąc na wsparcie rodzin i dzieci. Spośród form opieki najwięcej osób korzystało z dożywiania, a okresem szczególnie dla osłabionej po okresie wojny ludności był czas zimy – wtedy to władze na poziomie lokalnym, z poparciem społeczeństwa, podejmowały skutecznie wysiłki na rzecz zapewnienia minimum egzystencjalnego osobom tego wymagającym. Warto zauważyć, że w działaniach na rzecz Komitetu i jego inicjatyw, prócz oddelegowanych urzędników instytucji państwowych, brało udział liczne grono osób, pełniących swoje obowiązki honorowo – czego wzorców należałoby szukać w przedwojennych tradycjach polskich działań filantropijnych.

DZIAŁALNOŚĆ POWIATOWEGO KOMITETU OPIEKI SPOŁECZNEJ W KONINIE W LATACH 1945-1949

Słowa kluczowe: Centralny Komitet Opieki Społecznej, CKOS, Akcja Pomocy Zimowej, Kuchnia Powszechna

Działalność Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej w Koninie w latach 1945-1949 Artykuł ukazuje zarys funkcjonowania Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej, który w latach 1945-1949 koordynował działania związane z opieką społeczną w powiecie konińskim. Przy wykorzystaniu zachowanych w stopniu szczątkowym materiałów archiwalnych nakreślono zakres obowiązków Komitetu, skalę prowadzonych działań, a także prowadzone instytucje o charakterze opiekuńczym, m.in: Dom Opieki dla Dorosłych i Kuchnię Powszechną. Na przykładzie Akcji Pomocy Zimowej ukazano metody pracy i współdziałanie w zakresie realizacji celów statutowych z innymi podmiotami na terenie powiatu.

THE ACTIVITY OF THE DISTRICT SOCIAL WELFARE COMMITTEE IN KONIN IN THE YEARS OF 1945-1949

Key words: Social Welfare Committee, Winter Aid Action, Common Kitchen,

The article presents the outline of the functioning of the District Social Welfare Committee, which in the years of 1945-1949 coordinated activities related to social care in the district of Konin. When using the archival materials preserved in a fragmentary manner, the outline of the obligations of the Committee has been made, the scale of the operations, as well as the conducted institutions of the care institutions, among others: Adult Care Home and the Common Kitchen. On the example of the Winter Aid Action the working methods and the cooperation in the implementation of the statutory objectives with other entities in the county have been shown.

⁴² APK, sygn. 19, *Wykaz przekazanych placówek*, 20 maja 1949, k. 75.

⁴³ APK, sygn. 19, *Wykaz przekazanych placówek Ministerstwu Oświaty*, 20 maja 1949, k. 74.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie,
Zespół Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej
Archiwum Państwowe w Poznaniu,
Zespół Urząd Wojewódzki Poznański
Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie,
Zespół Powiatowy Komitet Opieki Społecznej w Koninie

Opracowania

Beluch-Beloński J. (1946), *Sprawozdanie z działalności Centralnego Komitetu Opieki Społecznej*, „Opiekun Społeczny”, nr 5-6, s. 69-73.
Gołdyn P. (2012), *Koniński epizod siostr albertynek*, „Przegląd Wielkopolski”, nr 2.
Kaczmarzyk A. (1993), *Sto lat Zgromadzenia Sióstr Albertynek*, Kraków